

ВЫПРАБАВАННЕ ЖЫЦЦЯ НА ЛІТАРАТУРНАСЦЬ

Пятро Васільевіч Васючэнка... Літаратуразнаўца. Філософ. Пісьменнік. Журналіст. Дарадца. Лепшы загадчык кафедры Высакародны, інтэлігентны, тактоўны, спагадлівы і адначасова патрабавальны, які за многія гады працы ні на каго не павысіў голас, нікога не абразіў. Да кожнага ён меў уласны падыход, што давала выкладчыкам магчымасць фарміравацца ў высакаякасных спецыялістаў. У чалавеку ён бачыў лепшыя рысы і развіваў іх, не звяртаючы ўвагі на дробязі.

Бездакорнае адчуванне беларускага слова і віртуознае валоданне ім дазволіла Пятру Васільевічу ўвасобіць свае выпакутаванья, адточаныя філасофскія, літаратурныя, эстэтычныя думкі ў таленавітыя мастацкія творы, навуковыя даследаванні, у бліскучыя афарыстычныя разважанні¹. Уся літаратурная і навуковая спадчына П. В. Васючэнкі прысвечана адказу на пытанне, хто ёсць беларус, яго менталітэт, месца і роля сярод іншых, філасофія, характар, гэта значыць, у чым сэнс уласнага жыцця і дзейнасці чалавека.

Духоўна-псіхалагічнае ядро асобы беларуса, беларускага этнасу, яго стратэгічная культурная і сацыяльная праграма змяшчае, з пункту погляду П. Васючэнкі, як станоўчыя, так і адмоўныя рысы. З аднаго боку, беларускі характар падобны на расліну, «чуйную да святла і цяпла, пакорлівую і пластычную да часу», але «здольную прабіваць і бетон, і асфальт». З другога боку, знаходзячыся стагоддзямі пад гнётам прыніжэння, беларусы спазналі і агрэсію, «прагу разбурэння», «крывавай помсты», «зраду», і «цярпліваць (падабаецца, не падабаецца – цярпі) як прадукт разувасаблення». Беларусы хаваюцца «ў цень ад саміх сябе».

Адна з адмоўных рыс беларускага характару – «тутэйшасць як сіндром нацыянальнага імунадэфіцыту»: «іншыя нацыі крадуць чужых класікаў, а беларусы імкнуцца задарма аддаць сваё чужым»; «беларусы ўпарта сцвярджаюць сваю адсутнасць». «У нас дзіўная гістарычная звычка – рабіць сябе меншымі ад большых. Нават калі той *большы* – меншы. Так, старшым братам мы назвалі народ Масковіі, маладзейшы за нас». У гэтых словах боль за Радзіму, прырасць, і горыч... І адначасова разуменне падобнага стану спраў як сумы гіста-

¹ Прыводзяцца цытаты з кніг П. Васючэнкі «Адлюстраванні першатвора: літаратура ў філалагемах і пятрогліфах», «Жылі-былі паны Кубліцкі ды Заблоцкі: казачныя аповесці», «Дзівоснае лета паноў Кубліцкага ды Заблоцкага», «Піраміда Ліннея».

рычных матывацый, «учынкаў ды іх наступстваў». Нягледзячы ні на што, П. Васючэнка раіць беларусам глядзець «знізу ў неба... Тады мы пабачым лесьвіцу ў неба, што прыроілася аднаму біблейскаму прароку. Але лесьвіцу трэба ладзіць самім», – прароцкі абвяшчае аўтар.

Беларусь у роздумах П. В. Васючэнка – «самотная нявеста», але «рана або позна мёртвае адмірае, Беларусь скідвае зношанае цела, спальвае яго на ахвярні, як птушка Фенікс. Беларускі Фенікс паўстане ў абноўленым, маладым, святочным целе. Дай Божа, каб гэтае цела апранула здаровы, неўміручы Беларускі Дух». У «брудзе і ашклёпках, непагадзі жыцця» аўтар бачыць «святло Першатварэння, як мы не сумняваемся ў прысутнасці сонца, засланага касмакаватымі хмарами».

Беларускі характар, піша П. В. Васючэнка, нясе ў сабе супраціў: «расліна ёсць сімвал ціхмянага беларускага супраціву. «Унутраны супраціў: я не хачу, каб так было. Я гэтага не прымаю. Я пратэстую». І праўдзівасць гэтых слоў паказала само жыццё, сучаснае пакаленне беларусаў – смелых, адкрытых, стойкіх, крэатыўных, самаахвярных. Узаемадапамога, арганізаванасць, выхаванасць, падтрымка – вось, што робіць з нас адзіны народ, тое, чым мы можам ганарыцца. Гэта і ёсць выпрабаванне жыцця на літаратурнасць, калі «жыццё счытваецца з матрыцаў літаратуры», якое прадказаў таленавіты літаратар і навуковец П. Васючэнка: беларусы «асуджаныя ... будаваць сябе паводле Багдановіча, паводле Караткевіча, паводле Абдзіраловіча альбо паводле іншых схемаў, ... якія ад пачатку зашыфраваныя былі ў Першатворы».

Дзякуючы гэтым лепшым якасцям «заныпад беларушчыны і безнадзейнасць беларускага», на думку аўтара, адкладваюцца. Асіміляцыя ж беларусаў іншымі этнасамі немагчыма «ні за 18, ні за 18 тысяч гадоў», таму што тып мыслення беларуса, яго аснова – «філасофія намеру і волі».

Талент, далікатнасць, дасціпнасць, іронія, неабходныя для кожнага, хто працуе са словам, – уласцівасці Пятра Васільевіча як празаіка, драматурга, паэта, аўтара мастацкіх твораў для дзяцей і дарослых. Усе яго аповесці, казкі, пятрогліфы, філалагемы прасякнуты аўрай беларускай душы, найбагацейшай культурай, што дазваляе чытачу ўбачыць разнастайныя, шматзначныя рысы і адценні беларускага характару.

Нездарма мастацкія творы П. Васючэнка ў якасці ўзорных тэкстаў вывучаюцца не толькі літаратуразнаўцамі, але і лінгвістамі. Так, шэраг маіх артыкулаў прысвечаны ўвасабленню лінгвістычнай катэгорыі мадальнасці (адносіны зместу выказвання да рэчаіснасці з пункту погляду моўцы) у казках пра паноў Кубліцкага і Заблоцкага. Цудоўны, бездакорны паводле формы і зместу фактычны матэрыял прыцягвае ўвагу і маладых навукоўцаў. Аспірантка МДЛУ А.С. Бахановіч, даследуючы праблему ўвасаблення іроніі ў мастацкім дыскурсе на беларускай і англійскай мовах, знайшла дасканалыя прыклады для аналізу менавіта ў творах П. В. Васючэнка.

Ото ж былі паны! Колькі яны назараблялі гузоў на свае галовы – усё праз фанабэрыю, прагавітасць, недарэчныя дзівацтвы! І шкода часам іх, ды смех разбірае: ну ж і шалапуты! – чытаем у кнігах, адрасаваных дзецям малодшага ўзросту. Але гэтыя тэксты, як эталон сучаснай нацыянальнай аўтарскай казкі, дзе знаходзім сапраўдны беларускі гумар, сатыру, іронію, гратэск, сарказм, цудоўныя гіпербалы, шмат глыбінных сэнсаў, выклікаюць у першую чаргу інтарэс дарослых, паколькі тут зноў ставяцца пытанні, звязаныя з жыццём, духоўным светам, культурай, паводзінамі беларусаў. Разнастайныя сэнсавыя

пласты ствараюць найбагацейшую мадальную паліфанію казак, якая эксплікуе адносіны герояў да рэчаіснасці, разнастайных падзей, а галоўнае, аўтара да сваіх персанажаў, да жыцця, сфарміравання на аснове ўласнага духоўнага вопыту, культурна-гістарычных здабыткаў беларускага народа.

Паны, з аднаго боку, жыццялюбівыя, дапытлівыя, мэтанакіраваныя, рашучыя, рамантычныя, эмацыянальныя, з другога – эгаістычныя, не прывучаныя да працы, лянныя, ганарыстыя, расхлябаныя, інфантальныя і інш. Аднак за іх скамарошнымі, фантасмагарычнымі паводзінамі праглядаецца глыбокі інтэрмадальны план, што эксплікуе станоўчыя і адмоўныя кагнітыўныя стэрэатыпы беларусаў.

У казках пра паноў, якія *праелі, пранілі, прагулялі сваю гаспадарку*, а пасля *сеялі рэпу, наседжвалі яйка з-пад Куры-Шчабятуры, гулялі ў газардныя гульні...*, *змагаліся з Цмокам паганым, хадзілі на вайну з каралём Гарбузом, стралялі са стрэльбы па прусаках ды мелі іншыя прыемныя забаўлянкі*, ёсць, акрамя іх і шматлікіх іншых герояў, яшчэ адзін тыпаж у некалькіх іпастасях – гэта рэальны чалавек (сам пісьменнік) і адначасова суб’ект апавядання – удзельнік казачных падзей. Падобная форма з двухсуб’ектным аўтарам стварае «эфект аб’ёмнасці» [1, с. 65] пры апісанні персанажаў і гісторый пра іх, якія аўтар ацэньвае, наконт якіх ён разважае, абураецца ці захапляецца імі. Казачнік-апавядальнік, безумоўна, любіць усіх сваіх герояў, ва ўсякім разе яны ўсе яму цікавыя, паколькі, знаходзячы максімальна яркую і пераканаўчую форму ўвасаблення, праз іх ён маніфестуе свой светапогляд, маральныя прынцыпы, устаноўкі. Неадназначны, шматгранны вобраз аўтара фарміруе глыбінныя сэнсы твора, якія не ляжаць на паверхні, а больш узгадваюцца, чым чытаюцца ў моўных знаках.

Аўтарская думка казак будзеца шматлікімі мадальнымі адзінкамі з семантыкай меркавання. Гэта дзеясловы *думаць, меркаваць, памятаць*, мадальныя словы *можжа, вядома, магчыма*, канструкцыі з інверсіяй: *былі часы, як казаў паэт, так казаў фальклор, а праўда тое ці не, мы не ведаем, казалі людская пагалоска, народная пагалоска кажжа, але ці так гэта?*

Меркаванне ў беларускай мове – гэта «1. Думка, погляд. 2. Разлік, дапушчэнне. *Меркаваць* – 1. Гаварыць, разважаць, абмяркоўваючы што-н., думаць. 2. Рабіць якія-н. вывады, дапушчэнні, здагадкі. 3. Мець намер, план. 4. Ацэньваць якім-н. чынам, рабіць заключэнне. 5. Прымяраць, прыкідваць» [2, т. 3, с. 138]. Меркаванне датычыцца сферы разумовых працэсаў і адначасова ўключаецца ў акт моўнай камунікацыі, забяспечваючы ўзаемасувязь моўнай і пазамоўнай рэчаіснасці, аўтара і чытача. Выкарыстанне мадальных адзінак у казачным дыскурсе пашырае семантыку меркавання значэннямі ‘асцярожнасць’, ‘разважлівасць’, ‘ненавязанне суразмоўцу сваіх думак’, ‘павага да чужога пункту погляду’ і адначасова ‘дыстанцыйнасць’ ад яго. Пералічаныя значэнні фарміруюць пазіцыі недасказанасці, сумнення, разліку на будучыню, што яшчэ больш зацікаўлівае і накіроўвае чытача працягнуць знаёмства з творами і яго героямі.

На аснове аўтарскага ідыястылю (яго ідэй, цэннасных адносін, карціны свету) будзеца новы магчымы свет, дзе моўныя паводзіны апавядальніка эксплікуюць адну з базавых рыс беларускага нацыянальнага характару – памяркоўнасць як талерантнасць, разважлівасць, непрыманне спрэчак і канфліктаў, тактоўнасць, асцярожнасць. Рэалізацыя мадальнасці меркавання дэманструе пераадоленне межаў хранатопа казачнага свету і абумоўлівае канцэптуалізацыю (стварэнне новых канцэптаў) суб’ектыўных ацэнак, якая фарміруе этнакультурны тып аўтара, беларускага менталітэту.

Для Пятра Васільевіча кожны чалавек і нават любая жывая істота прадстаўлялі найвялікшую каштоўнасць. На яго думку, у «сумоўі чалавека і братоў ягоных меншых павінен дзейнічаць маральны імператыў: не растапчы». Хто з беларускіх пісьменнікаў з такім інтарэсам і клопатам, дасціпна і іранічна сказаў пра мух, мышэй, жабак, вужакаў, чарапах, соў і нават вошаў, блох, мікробаў і іншых кузурак і чарвячкоў, паставіўшы іх у адзін рад з homo sapiens? І гэта зусім не абраза, а асэнсаванне значнасці ўсяго жывога на Зямлі: *Дзеля чаго існуе муха? Яна пняхоа, хіхатуха. Яна лятае над лугамі, А ходзіць да гары нагамі. Адно вось толькі мае гора, Калі наеца мухамораў. Праз некалькі старонак цудоўнай кніжачкі вершаў «Піраміда Ліннея» сустракаем: Навошта створаны студэнты? Каб іх тыранілі дацэнты, Каб іх скубалі дактары, Каб засыхалі да пары.*

Павага да асобы чалавека, любой істоты, адухоўленасць думкі аўтара, цёплы гумар і ў той жа час яго іранічнае ці саркастычнае стаўленне да непрымальнага абуджае жаданне чытача разважаць, аналізаваць, удасканальваць, а часам змяняць свае погляды і, галоўнае – раўняцца на бліскуча адукаванага літаратуразнаўцу, празаіка, навукоўца, журналіста, выкладчыка П. В. Васючэнку.

Ён і зараз са сваімі блізкімі, сябрамі і аднадумцамі. Разам з намі.

ЛІТАРАТУРА

1. Валгина, Н. С. Теория текста / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 173 с.
2. Глумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. – Мінск : БелЭн., 1977–1984.